

ГЛАГОЛСКИ ДЕРИВАТИ У ЧЕШКОМ ЈЕЗИКУ СА ЗНАЧЕЊЕМ ИСПРПЉЕЊА/УСМРЋЕЊА РАДЊОМ И ЊИХОВИ ЛЕКСИКОГРАФСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад се бави глаголским дериватима у чешком језику грађеним префиксом *u-*, одн. сложеним формантом *u- se*, који изражавају значење „вршити радњу до исцрпљења или смрти субјекта/објекта“. С обзиром на то да у српском језику дато значење није изражено на творбеном нивоу, акценат истраживања је на утврђивању преводне еквиваленције. На основу речничке грађе анализирају се постојећи и нуде бројни други лексикографски еквиваленти у српском језику.

Кључне речи: глаголски префикс, глаголски деривати, чешки језик, српски језик, конфронтативна анализа, лексикографски еквиваленти.

The paper focuses on verbal derivatives in the Czech language with the prefix *u-*, or with the prefix *u-* and the reflexive morpheme *se*, expressing the meaning “to exhaust or eliminate the subject/object of an action“. Since verbal derivatives in Serbian do not express the given meaning, the accent of the research is on determining the translation equivalents. Based on lexicographical sources, the existing equivalents are analyzed. Numerous other lexicographical examples in the Serbian language are also given.

Key words: verbal prefix, verbal derivatives, contrastive analysis, Serbian language, Czech language, lexicographical equivalents.

Предмет нашег истраживања су глаголски деривати грађени префиксом *u-* (*ukatpenovat*), одн. сложеним формантом *u- se* (*upracovat se*), који у чешком језику изражавају значење „вршити радњу до исцрпљења или смрти субјекта/објекта“ и њихови преводни еквиваленти у српском језику.¹

Грађа је ексцерпирана из једнојезичних речника чешког и српског језика и двојезичног чешко-српског речника.² На основу лексикографске дефиниције прецизирали смо семантику одабраних деривата у чешком језику, а затим утвр-

¹ Истраживање се ослања и надовезује на грађу и анализу из наше докторске дисертације (Митрићевећ-Штепанек 2015). На дате деривате осврнули смо се и у раду о конфронтативним проучавањима глаголских префикса у српском и другим словенским језицима (Митрићевећ-Штепанек 2018)

² Вид. одељак *Извори*. С обзиром да се у нашем раду највећа пажња посвећује преводној еквиваленцији, не доводимо у питање одабир грађе у једнојезичним речницима чешког језика, а самим тим ни оне обухваћене двојезичним чешко-српским речником који се у великој мери заснива на истом материјалу. За потребе састављања новог двојезичног речника или прерађеног и допуњеног издања постојећег, неопходно би било ревидирати заступљени фонд, али то је предмет неког другачије конципираног рада.

ђивали еквиваленте у српском. Анализирали смо на првом месту постојеће лексикографске еквиваленте у *Чешко-српском речнику*, али нудимо и решења која се односе на бројне примере који нису обухваћени наведеним речником, пошто се ради о продуктивном творбеном средству у чешком језику.

Значење којим се у раду бавимо присутно је у творбено-семантичким истраживањима префикса *-и* и његових деривата у чешком језику и није спорно у литератури.

У својој монографији о творбеном развоју чешких глагола то значење префикса *u-* („збињен дјем“) Д. Шлосар (Šlosar 1981: 93–95) назива новином која је настала апстракцијом дела семантичке структуре резултативних глагола типа *ubítí, umořítí*, која је документована са свега једним примером у старочешком периоду (*udulati/udolati – savađati, skřhati, slomiti*), док је до образовања упадљивије семантичке групе дошло тек у новочешкој фази. Иначе, сматра се да се и то значење развило из примарног сепаративног значења префикса *u-*.

У граматички *Mluvnice češtiny* (Dokulil 1986: 402) дефинишу се значења префикса *u-* између осталог и у вези са изражавањем велике количине радње, а у оквиру ње и семантика „тјелесне вицхерпани, unavení někoho, zbavení děje (s refl. se) [...]“ уз примере *uhnati, ubodat, umluvit, uspat; upít se, upracovat se*. Примећујемо да се у исту групу стављају и глаголи који по нама изражавају другачију семантику (*umluvit, uspat*), а наиме, значење које бисмо дефинисали као „постићи резултат или жељени циљ интензивним вршењем радње“.

У граматички *Příruční mluvnice češtiny* (Karlík 1996) такође се говори о уништењу или усмрћењу радњом: „U sloves nepřiznivého působení i u některých dalších má prefix *u-* mutační význam zničení či zabiti dějem; slovesa se pak pojí s akuzativem životného substantiva nebo mají reflexivní se: uběhat se, udřít se, udusit, uhořet, ukamenovat, ukřičet se, ukřičovat, umořit, upálit, upít se, ušlapat, uštvat, utrápiti, utýrat [...]“. С обзиром на то да аутори наглашавају транзитивност, одн. рефлексивност глагола, у ову групу не спада наведени интранзитивни глагол *uhořet* са значењем „изгубити живот у пожару и сл.“.

Значењима и подзначањима датих глагола посвећена је детаљна пажња у речнику *Slovník afixů užívaných v češtině* (Šimandl 2017), где се под одредницом *u-/ú-* наводе деривати који значе „konec existence, který lze pojímat také jako „odluku z existence“ (prý ze světa): *utonout, umřít, uvadnout, uhynout, uhnít, utopit, uskrtit, upálit, ubodat, ukamenovat*. U podmětových sloves této skupiny je pravděpodobná [...] pasivní účast subjektu na ději: *utonout, uhynout, umrznout*; u sloves předmětových je naopak nasnadě aktivnost a záměrnost: *ubodat, ukamenovat, ubít*.“ А под одредницом *u-* се наводи се група деривата са значењем „sebezničení, popř. vyčerpání subjektu dějem základového slovesa [...]“. Některé prvky této množiny vyjadřují (téměř) vždy usmrčení: *upít se, uchlastat se, ufetovat se, udrogovat se, ukouřit se*; některé (takřka) výhradně vyčerpání: *ufvat se, uplakat se, ubřečt se, uštěkat se, uchodit se*; а о některých lze tvrdit, že jsou užívány spíše hyperbolicky, nadsázkově: Vy se jednou udiskutujete/uschůzujete k smrti, To se upodepisuješ, uhlasovat se, užehlit se, uesemeskovat se. Mluví zde dosažení vyjadřovaného výsledku děje (usmrčení) nemysli vážně, nýbrž se jen rozhodl pomocí nadsázky vyjádřit, že děj označovaný základovým slovesem je (bude nebo byl) vykonáván v přílišné míře.“

Видимо да аутор раздваја глаголе које назива субјектним од оних објектних, али међу њима не прави разлику у семантици. Ипак, наглашава се пасивност или активност субјекта, која на другачији начин описује оно што смо претходно рекли о глаголу *uhořet* ком би овде одговарали деривати *utonout, umřít, uvadnout, uhynout, umrznout*.

Ф. Ухер (Uher 1987: 78, 155) изведенице као што су *uchodit (se), ukřičet (se)* сврстава у глаголе који изражавају интензивну радњу. О интензификацији говори и В. Матезијус (Mathesius 1947: 207): „U sloves mají intensifikační funkci zejména předpony *na-* а *u-* [...]“, и прецизира да префикс *u-* означава „takovou přemíru činnosti, že ji byl objekt nebo – při slovese zvrtném – subjekt neblaze dotčen (uhnati koně, uhnati se)“. Интензитет радње датих деривата помиње и *Velká akademická gramatika spisovné češtiny* (Štícha 2018: 1028, 1064–1065), те их наводи у оквиру семантике „začátek či konec děje“, а наиме „zánik (smrt) organismu“ уз примере *umřít, uhořet, utonout, udusit se, udřít se, uhynout, uvadnout, ubodat, ubít, uskrtit, utlouci, umlácit, ušlapat, utahat*, такође са значењем „vyčerpat se“ у које спадају рефлексивни глаголи са творбеним формантом *se*: *uběhat se, uchodit se, upracovat se, upřemýšlet se, utmácet se, usoužit se, uplakat se, učíst se, umudit se, uskákat se, utančit se, udrogovat se, ustýskat se, upovídat se, uzvonit se, uschůzovat se, umanifestovat se*, истичући да су знатно ређе нерефлексивне изведенице, као нпр. *usoužit, utančit (někoho)*. У вези са овом поделом сматрамо такође да у исту групу не спадају глаголи *umřít, uhořet, utonout, udusit se, uhynout, uvadnout* који дакако изражавају „смрт организма“, али не и значење вршења радње до исцрпљена или смрти субјекта/објекта како је то случај код глагола *udřít se, ubodat, ubít, uskrtit, utlouci, umlácit, ušlapat, utahat*.

У литератури о категорији акционалности глаголе *ubřečt se, uhnati, utancovat se/utancovat někoho* *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Karlík 2016: 2130) назива „exhaustiva“ и дефинише их као глаголе који изражавају трајање радње до краја, евент. до смрти. Тај термин користи и Ј. Весели (Veselý 2010: 87), прецизирајући да деривати изражавају „usmrčení, likvidaci, popř. fyzické a/nebo psychické vyčerpání sémantického participantu děje, jejich závěrovou situaci je, být mrtev“ атр. те да „přímou, explicitně а konkrétně vyjadřují děj, který způsobuje závěrovou situaci, který je příčinou, působkem, prostředkem smrti, zlikvidování, popř. vyčerpání sémantického participantu děje [...]“. Он наводи између осталих глаголе *utopit, ubít, umlácit, ubodat, uskrtit, udusit, ukamenovat, ukřičovat, ušlapat, upálit, umučit, utrápiti, utýrat, uštvat, utancovat, upít se, ukouřit se, ufetovat se, utonout, upracovat se, uběhat se, uchodit se, ukřičet se, uplakat se, utancovat, umanifestovat se, učíst se*, од којих поново издвајамо дериват *utonout* као глагол другачије семантике о којој смо већ говорили.

У речнику *SSJČ* наводи се под бројем 4. да префикс *u-* између осталог значи „dosažení velké míry děje (trváním n. opakováním) vedoucí [...] k tělesnému vyčerpání, zmožení n. zániku: *uhnati* (jelena), *uhonit* (někoho), *utancovat*, *ušlapat* (v tlačenici), *uhořet*, *ubodat*, *uskrtit*, *ubičovat*, *umučit*, *usmrřit* [...]“, а потом и „(ve spoj. se zvrat. zám. se) vyjadřuje dosažení velké míry děje, provázené citovým zaujetím, vedoucí až k vyčerpání, poškození n. zániku původce děje: *upracovat se*, *uplakat se*, *upít se* [...]“; sem patří i neuzavřená řada expresivních tvoření typu: *udiskutovat se, uporadovat se, uschůzovat se* [...]“.

У дефиницији значења анализираних глагола у речницима најчешће наилазимо на опис: *радио́м (се) усмрти́ти/уби́ти/лиши́ти живота и радио́м (се) исцрпи́ти/умори́ти*. Карактеристика саме радње је обично наведена у дефиницији и она је нпр. интензивна, честа, стална, претерана, дуга и сл.

ubičovat bičovaním usmrтит
ubodat bodáním usmrтит, zabit
udopovat nadměrným a stálým podáváním dopingových prostředků (dopováním) někoho poškodit až připravit o život (SN)
umuckat (stálým) muckáním unavit, vyčerpat, ublížit někomu
usoužit (ustavičným) soužením vyčerpat, připravit o život
uhnat (přilísným) hnaním vyčerpat, připravit o život
uplahočít se (dlouhým) plahočením se vyčerpat
ustarat se velkými starostmi, prací ap. se vyčerpat, přivodit si smrt
uběhat se (přilísným, ustavičným) běháním se unavit, vyčerpat, zničit

Контекстуални примери обухваћени речницима показују да деривати ове семантике не захтевају додатна средства за изражавање датог значења усмрћења/исцрпљења радњом: *Obžalovaný umučil několik vězňů (SV)*; *Dravci prý nedostatečně zdatná mláďata uklovou (SV)*; *Paní Houdková zemřela poměrně mladá, tou každodenní dřinou se uštvala (SV)*; *Upřemýšlel bych se a stejně nic nevymyslím (SSJČ)*. Ипак, извесне реченице садрже и елемент „do/k smrti“³ којим се интензификује значење да радња резултира смрћу, а понекад је допуњен и адвербијалом „málem“ којим се прецизира да је радња до смрти замало довела: *Udopovali mého syna k smrti (SN)*; *ČT se rozhodla ubavit nás k smrti (SN2)*; *Na Matějské pouli byl takový nával, že tam prý málem umačkali nějaké dítě (SV)*; *Tenhle průvodce by nešťastné návštěvníky hradu uválčel málem k smrti, jak je honí po hradbách a po schodech nahoru dolů (SV)*.

На основу наведеног видимо да је дато значење деривата у речницима, приручницима и појединачним студијама дефинисано углавном јединствено на основу сема усмрћења/исцрпљења, а радња коју глаголи изражавају карактерисана је као интензивна, насилна, непријатна или неповољна. Као што смо већ напоменули, у различитој литератури се често наводе исти примери глагола којима се дата семантика илуструје, и они би, по нашем мишљењу, могли бити јасније разграничени. Такође, ако узмемо у обзир да се изведенице у већини истраживања повезују са великом количином радње, те интензивном радњом, не можемо онда у ту групу сврстати глаголе типа *umřít*.

Што се тиче српског језика, у речницима и литератури не налазимо потврду да изведенице са префиксом *y-* одн. сложеним формантом *y-* *se* изражавају значење „вршити радњу до исцрпљења или смрти субјекта/објекта“.

М. Стевановић (1964: 467) глаголе *убити*, *утући*, *умрети*, *уништити* и сл. наводи у вези са изражавањем свршетка радње основног глагола. Сматрамо ипак

³ Овај елемент је присутан било да се ради о основном или пренесеном значењу лексема.

да глагол *утући* не спада у ту групу, јер, по нама, може да изражава и значење „истући до смрти, убити тукући“, док је чисто видски пар *тући* : *истући*.

И. Грицкат (1966–1967: 216–217) у студији о чистој префиксацији наводи нпр. глаголе *таманити* : *утаманити*, *гушити* : *угушити*, *давити* : *удавити*, *топити* : *утопити*, *морити* : *уморити*, *ништити* : *уништити* и закључује да је код њих присутан семантички прелив аблативности, тачније уклањање које „иде до пуног уништења објекта“.

И. Клајн (Клајн 2002: 284) опет за глаголе *утопити*, *удавити* каже „данас је у овим глаголима без сумње преовладало просторно значење – удавити у води.“ Он ту вероватно мисли на чињеницу да је, с обзиром на врло мали број глагола са аблативним значењем у српском језику, код ових изведеница то последица асоцијације са значењем „улажења, понирања у унутрашњост“. Ипак, у поређењу са сродним језиком у ком је аблативно значење префикса *y-* живо, а чак се развило у специфичну семантику уништења/исцрпљења, налазимо, као и И. Грицкат, да је извесна блага нијанса те семантике присутна код српских деривата, што ћемо даље у раду показати на примерима преводне еквиваленције.

Чињеницу да у српском језику деривати не изражавају дато значење потврђују и конфронтативне анализе српског и других словенских језика: нпр. руског и српског Б. Тошовића (Тошовић 2009: 36), те словачког и српског А. Марић (Marićová 2008: 78–79), у којима они такође наглашавају одсуство еквивалентних грађених истим творбеним формантом.

Пошто нема примера формалне еквиваленције⁴ у оквиру датог значења, навешћемо и анализирати прво лексикографске еквиваленте из *ЧСР*. Двојезичним речником обухваћено је око деведесет глагола са датим значењем који су наведени као самосталне одреднице (*ubodat*; *uběhat se*), а од тога двадесетак глагола који су обрађени у оквиру одредничког одељка као рефлексивни облик не-рефлексивног глагола (*udřít, u. se*; *uhnat, u. se*). Код већине деривата оба облика имају исто значење *усмрћења/исцрпљења* (*upracovat* *исцрпсти*, *iznурити* *радом*; *u. se* *исцрпсти се*, *iznурити се*, *izмучити се* [од *pada*]), међутим, код деривата са датим значењем који су грађени афиксом *u-* *se*, не може, разуме се, бити семантичког подударња са носиоцем речничког одељка (*ujist* *odpustiti*, *nojesti*; *u. se* *nyhi* *jedyhi*).⁵

Што се тиче преводне еквиваленције, за највећи број лексема примењује се опис значења. У зависности од лексикографске дефиниције значења чешке лексеми опис обично садржи елементе *убити (се)/усмрти* *радио́м* и/или *исцрпсти (се)* *радио́м*, те *уморити/заморити/преморити/изморити (се)* *радио́м*, као и синониме у виду конструкција које такође упућују да се ради о великом, крајњем замору или о смрти – *умрети/свсннути/црћу/нућу*⁶, *посустати/пропа-*

⁴ Под формалним еквивалентом подразумевамо изведеницу грађену истим префиксом одн. сложеним формантом са истим или приближним значењем.

⁵ Наишли смо у двојезичном речнику на један пример за који се не наводи исто значење не-рефлексивног и рефлексивног облика: *uhřát* *добити*, *zарадити* (*новац* и сл.); *u. se* *заморити се* *исцрпљујући* (*карте* и сл.), мада је оно наведено у речнику *SSJČ* – *uhřát* (*dlouhým*) *hraním* *vyčerpat*.

⁶ У *РМС* нпр. изрази су дефинисани: *пући* *од смеха* *много се* и *гласно смејати*; *пући* *од беса* (*зависти*, *зlobe* и сл.) *разг. каже се када се хоће да истакне високо ступањ, интензитет*

сти/ од радње/радећи. Примере наведених описа значења у функцији преводне еквиваленције дајемо у следећих пет табела.

<i>ubičovat</i>	убити, усмртити бичевањем
<i>ukamenovat</i>	каменовати, убити каменујући
<i>uklovat</i>	убити кљуном, кључањем ⁷
<i>ukopat</i>	убити ударцима ноге
<i>usmýkat</i>	убити, измрцварити вукући

<i>ucapat se, ucapkat se</i>	преморити се од цупкања, тапкања
<i>ulechtat</i>	штакљањем, голицањем уморити
<i>ulítat se</i>	летењем (од трчања) се уморити, исцрпсти
<i>umořit</i>	уморити; изнурити, исцрпсти; измучити; сапрти; Δ <i>umořil ho hladem</i> уморио га је глађу ⁸
<i>umudrovat se</i>	заморити се непотребним мудровањем
<i>uposlouchat se</i>	заморити се од (дугог) слушања
<i>upovidat se</i>	уморити се причајући, говорећи
<i>upracovat</i>	исцрпсти, изнурити (радом)
<i>upracovat se</i>	исцрпсти се, изнурити се, измучити се (од рада)
<i>uschůzovat se</i>	исцрпсти се, изморити се састанчењем
<i>uspěchat</i>	заморити, изнурити (журбом)
<i>uštěkat se</i>	лајати много, исцрпсти се лајући (на кога)
<i>utahat</i>	изнурити, исцрпсти, преморити
<i>utahat se</i>	изнурити се, исцрпсти се, преморити се, снасти с ногу ⁹

каково осећања; *црһи од смеха јако, до изнемоглости се смејати*. На основу описа значења видимо да се овим изразима може адекватно објаснити семантика чешких деривата.

⁷ Интересантна је лексема укљувати која је у *PCJ* дефинисана кљуном, кљујући *ујести; појести кљујући*, али наведена контекстуална употреба *Гуске* ме скоро укључује не разликује се од бројних примера у чешком језику у којима је употребљена изведеница са значењем усмрћења. Опис значења исти је у *PMC* а пример гласи *[Гуске] мене убога готово укључује*. По нашем мишљењу, дакле, у питању је радња до усмрћења објекта, дакако метафорично, мада се ради о непродуктивном средству у српском језику, те дериват због свог положаја није уврштен у двојезични речник.

⁸ У овом изразу у српском језику очигледно је значење усмрћења, које се код глагола *уморити* наводи као варијантно у речницима *PMC*, *PCJ*.

<i>utancovat, utančit</i>	заморити плесом, плешући (кога)
<i>užívát se</i>	уморити се од зевања, зевајући

<i>uběhat se</i>	уморити се, посустати од трчања, ходања, снасти с ногу ходајући
<i>ujít se</i>	посустати (ходајући), пасти с ногу ¹⁰
<i>umořit se</i>	исцрпсти се; измучити се; сапрти се, пронасти
<i>umyslit se, umýšlet se</i>	пронасти; заморити се од силног размишљања
<i>upachtit se</i>	заморити се, посустати, сустати, задихати се (од умора)
<i>uplahočít se</i>	посустати од диринчења, заморити се, изнурити се
<i>uplakat se</i>	пронасти плачући
<i>upospíchat se</i>	посустати, уморити се од журбе
<i>upřemýšlet se</i>	пронасти размишљајући
<i>uřvat se</i>	промукнути, пронасти дерући се, убити се вичући; убити се плачући
<i>uspěchat se</i>	уморити се, посустати од журбе
<i>ustarat se</i>	пронасти, оронутти од брига
<i>utancovat se, utančit se</i>	посустати, пронасти плешући, изморити се од плеса, игре
<i>uvzdychat se</i>	посустати, уморити се уздишући, од уздисања; пронасти уздишући
<i>užvanit se</i>	исцрпити се, пронасти брбљајући ¹¹

<i>ubřečet se</i>	нући плачући
<i>uchechtát se, uchichtat se</i>	нући од смеха
<i>ujíst se</i>	провалити се (једући); нући (једући)
<i>ukřičet se</i>	уморити се, нући вичући, дерући се

⁹ Устаљени израз *снасти с ногу* такође врло добро заступа чешку изведеницу, с обзиром да изражава значење *јако се уморити [...], преморити [...], малаксати од много посла* како се наводи у *Малом фразеолошком речнику* (Оташевић 2007: 434).

¹⁰ Вид. нап. 8.

¹¹ С обзиром на то да лексема припада разговорном језику, може се употребити и израз *нући/црһи од брбљања, од приче*.

<i>ukýchat se</i>	<i>пући, распасти се</i> кијајући
<i>ulíbat se</i>	<i>пући љубећи се, наљубити се</i>
<i>upít se</i> 1. (nemírným) pitím (zprav. alkoholických nápojů) se zničit, přivodit si smrt; 2. v pití přebírat (ke své škodě) přípustnou míru	1. <i>пропасти, уништити се, убити се</i> од претераног пића; 2. <i>пући пијући; препити се, nonumti</i> <i>преко мере</i>
<i>uřehtat se</i>	<i>умрети</i> од смеха ¹²
<i>usmát se</i>	<i>црћи</i> од смеха, <i>пући, умрети</i> од смеха
<i>ustýškat se, ustýškat si</i>	<i>свиснути</i> од туге

Као што се види из примера *upít se* и *ulíbat se*, велику количину и интензитет радње понекад поред наведеног израза исказују и други префиксални глаголи, нпр. изведеница са префиксом *на-* у сатуративном значењу, или са префиксом *пре-* у ексцесивном значењу¹³, или неки други елемент који упућује на ту семантику, нпр. прилошка одредба *преко мере*.

Чини нам се да је опис значења и најпрецизнији¹⁴, али даљом анализом утврђујемо да у извесним случајевима није адекватан. Дешава се да опис не одговара свим семантичким нијансама или семемама једне лексеме, те је у тим случајевима неопходно навести еквиваленте у виду изведеница са другим префиксима. У вези са тим се процена аутора речника показала као прецизна, с обзиром да је и такав приступ примењен, најчешће како би се избегао опис значења који је превише сложен или опширан, као и када је у питању пренесено, а често експресивно, значење лексема.

<i>umučit</i> k mučít; u. někoho výčitkami, žárlivostí utrápít, utýrat, usoužit	<i>уморити, убити</i> мучењем; прен. (психички) <i>измучити</i>
---	--

¹² С обзиром да је лексема стилски квалификована као експресивна (*expr.*), као и да глагол *řehtat* значи 1. *рзати (о коњима)*; 2. *клепетати, клопарати*, а *řehtat se* метафорично *грохотом се смејати*, сматрамо да би прецизнији превод био *црћи/пући од смеха*.

¹³ О наведеним префиксима детаљније говоримо даље у раду.

¹⁴ Б. Станковић (1999: 38) чак сматра да се „у бројним случајевима синтагмом може извршити прецизнија преводна семантизација него изолованом речи [...]“ због тога што се „значењски потенцијал лексеме реализује и конкретизује у окружењу других лексема [...]“, што је у нашем случају у вези са непостојањем формалне еквиваленције не само могућност, него често и нужност.

<i>uštvat</i> 1. štváním, honěním vyčerpat, připravit o život; 2. expr. vůbec tělesnou n. duševní námahou vyčerpat; vysílit, udřít, zničit	1. <i>изнурити, исцрпсти, сапрати, уморити</i> тоњењем, јурећи; ¹⁵ 2. <i>измучити, изнурити, исцрпсти, заморити, сапрати</i>
<i>utrýznit</i> (dlouhým) trýzněním vyčerpat, připravit o život; utýrat, utrápít, umučit	<i>уморити, убити</i> дуго мучећи (кога при саслушању и сл.); <i>измрцварити, измучити, исцрпсти</i>
<i>utýrat</i> vyčerpat, připravit o život; utrápít, utrýznit	<i>измучити</i> до смрти, <i>уморити, изнурити, исцрпити, изморити, измрцварити, узгавити</i>
<i>uvláčet</i> vláčením utýrat, usmrtit; expr. unavit, vyčerpat, utrmácet, usmýkat	<i>вукући изморити, усмртити, изморити, измучити, исцрпити, сапрати</i>

Уколико опис значења није могућ, као преводни еквивалент присутна је изведеница са неким другим префиксом. Честа је појава дивергенције у српском језику – у одредници је наведено више деривата са истим или различитим префиксима, такође су присутне комбинације префиксалних глагола и описа значења.

<i>ubodat</i>	<i>избостити, пробостити, убити</i> бодући; смртно <i>изубадати</i>
<i>udřít</i>	<i>исцрпсти, изнурити, упропастити</i> тешким радом, диринчењем
<i>udupat</i>	<i>изгазити; убити, уништити</i> тажењем
<i>uhnat/uhonit</i>	<i>заморити, сапрати</i> терајући (коња); <i>изнурити</i> хајкањем, <i>исцрпсти</i> гонећи хајком
<i>uhnat se/uhonit se</i>	<i>преморити се, посустати</i> (од трчања, јурњава); <i>сапрати се</i> (прекомерним радом), <i>исцрпсти се, исцрпити се</i>
<i>uhryzat</i>	<i>изгристи, појести, уништити</i>
<i>ujezdit se</i>	<i>напутовати се, уморити се</i> (од вожње и сл.)
<i>ulopotit se</i>	<i>израдити се, изнурити се, исцрпсти се</i> радом
<i>umačkat</i>	<i>пригњечити, смрвити, угушити</i>

¹⁵ Још једно сасвим добро решење преводне семантизације даје се у *ČS/SCŘ уморити до изнемоглости* (Koprivica 2008).

<i>umlátit</i>	<i>премлатити, претући, умлатити, убити</i> батинама; <i>смлатити</i>
<i>umučit se</i>	<i>измучити се, искидати се</i>
<i>upálit</i>	<i>спалити</i> кога (на ломачи)
<i>usoužit</i>	<i>намучити, изнурити, исцрпити</i> ; отерати у гроб
<i>uškvárit se</i>	<i>изгорети</i> (од врућине и сл.) ¹⁶
<i>uštipat</i>	<i>смртно изуједати, избостити</i>
<i>utlouci</i>	<i>ребити, претући, испребијати; умлатити; убити</i> ;
<i>utrápit</i>	<i>измрцварити, изморити, измучити, угњавити, уморити</i>
<i>utrápit se</i>	<i>пропасти, искидати се, напатити се, пресвиснути</i>
<i>užrat</i>	<i>изгрести, оглодати, вулг. пождерати</i>
<i>užrat se</i>	<i>изјести се, изгрести се, појести се</i>

Најбројније су у функцији еквивалената изведенице са префиксом *из-*. Оне имају најчешће значење извршења радње у потпуности, до краја¹⁷, или се ради о семантичкој нијанси код чисто видских глагола: *измучити (се)*, *измрцварити (се)*, *испребијати*, *изгрести (се)*, *изјести (се)*, *изгазити*, *избостити*, *израдити се* и сл. По нашем мишљењу ове изведенице представљају најприближније семантичке еквиваленте¹⁸ јер се радња коју изражавају такође карактерише као интензивна и извршена у великој мери, до крајњих граница.

Други префиксални деривати заступљени су у мањем броју: са префиксом *пре-* у значењу обухватања целог објекта радњом (*претући, премлатити*)¹⁹; са префиксом *на-* у екстензивном (*напатити се, намучити [се]*) и сатуративном значењу (*наљоскати се, нашљемати се*)²⁰ и са префиксом *с-* у значењу уништавања (*смрвити, смлатити, сапрти [се]*)²¹.

Присутан је и префикс *у-* неколицином деривата који већином имају само чисто видско значење, као нпр. *угњавити, убити, угушити, уморити*, док свега две изведенице, по нашем мишљењу, изражавају семантику *усмрђења/исцрпљења*

¹⁶ Могао би, по нашем мишљењу, бити наведен и дериват *испећи се, спржити се* (на сунцу, од врућине), или израз *црћи од врућине*, с обзиром да је изведеница квалификована као експресивна, као и само варијантно значење нерелексивног облика *uškvárit spaliti, spržiti*.

¹⁷ Значења префикса *из-* детаљно су обрађена у граматицима И. Клајна (2002: 255–256) и М. Стевановића (1964: 456).

¹⁸ Семантичким еквивалентом сматрамо изведеницу грађену другачијим префиксом са истим или приближним значењем, евент. прецизираним додатним елементима.

¹⁹ О овом значењу префикса *пре-* писао је нпр. И. Клајн (2002: 270).

²⁰ О специфичностима семантике ове две групе глагола са префиксом *на-* у чешком и српском језику писали смо раније (Митрићевић-Штепанек 2017: 619–633).

²¹ Детаљну анализу значења префикса *с-* у српском језику дала је И. Грицкат (2000: 138).

радњом, а наиме *умлатити, утући*²². Сматрамо да се ова два глагола могу посматрати као формални еквиваленти, али јасно је да о продуктивности творбеног средства и бројности деривата не може бити речи.

<i>ubit</i>	<i>убити, умлатити, утући; усмртити; експр. угушити, сузбити; убити, утући</i>
<i>umrskat</i>	<i>умлатити, премлатити</i> шибајући
<i>unudit</i>	<i>угњавити, досадити</i>
<i>unudit se</i>	<i>угњавити се; умрети</i> од досаде

На овом месту дајемо примере лексикографских еквивалената чешких изведеница које нису обухваћене *ЧСР*.²³ Решења из речника применили смо и на њих, водећи рачуна о дефиницији значења чешких деривата. Као најпрецизнији и овде нам се чини опис значења, док је употреба префиксалних глагола и устаљених израза могућа у много мањој мери.

<i>ubavit (SN2)</i>	<i>исцрпсти, изнурити</i> забавом
<i>ubavit se (SN2)</i>	<i>исцрпсти се, изнурити се</i> забавом, праћењем забавних садржаја
<i>ucloumat (SSJČ)</i>	<i>измучити, изморити</i> цимањем
<i>učekat se (SSJČ)</i>	<i>изморити се</i> чекањем, <i>уморити се</i> од чекања
<i>učíst se (SSJČ)</i>	<i>уморити се, исцрпсти се</i> (дугим, сталним) читањем
<i>udebatovat se (SSJČ)</i>	<i>исцрпсти се, изморити се</i> дебатованњем
<i>udopovat (SN)</i>	допингом <i>нашкодити, убити</i>
<i>udrbat se (SSJČ)</i>	<i>исцрпсти се, уморити се</i> од чешања
<i>ufackovat (SSJČ)</i>	смртно <i>ишамарати, ишамарати</i> на смрт
<i>ufórovat se (SN2)</i>	<i>изморити се, исцрпсти се</i> збијањем шала
<i>uhledat se (SSJČ)</i>	<i>изморити се</i> од дугог тражења
<i>uhledět se (SSJČ)</i>	<i>уморити се</i> од (дугог) гледања
<i>uklikat se (SN2)</i>	<i>тући</i> кликћући ²⁴ , притишћући тастер миша
<i>ukouřit se (SSJČ)</i>	<i>нашкодити себи</i> пушењем, <i>умрети</i> од пушења

²² За глагол *утући* наводи *РМС* *убити млатећи, тукући; уопште убити, усмртити*, а глагол *умлатити* дефинише *убити, усмртити млатећи, тукући; усмртити уопште*.

²³ С обзиром на то да смо се у истраживању усредсредили на питање еквиваленције у српском језику, ван нашег интересовања остала је стилска квалификација чешких лексема, наиме, нисмо узимали у обзир да ли се ради о оцазонализмима и сл.

<i>ukřizovat se (SN2)</i>	изморити се, исцрпсти се претераним, сталним критиковањем
<i>umakat se (SNČ)</i>	наринтати се, убити се, ирћи од посла
<i>umobilovat se (SN2)</i>	уморити се, исцрпсти се, пропасти од претераног коришћења мобилног телефона
<i>umuckat (SSJČ)</i>	угњавити, измазати, нашкодити претераним мажењем
<i>upočítat se (SSJČ)</i>	исцрпсти се, изморити се бројањем
<i>upřednášet se (SSJČ)</i>	исцрпсти, изморити се предавањима
<i>uprocházet se (SSJČ)</i>	уморити се, исцрпсти се шетајући
<i>ureformovat (SN)</i>	исцрпсти, изморити, униитити реформама
<i>uregulovat (SN2)</i>	исцрпнети се, униитити се претераним регулацијама
<i>uregulovat se (SN2)</i>	исцрпнети, униитити претераним регулацијама
<i>urestituovat se (SN)</i>	исцрпсти се, униитити се реституцијама
<i>urmoutit (SSJČ)</i>	измучити, намучити жалошћу
<i>urmoutit se (SSJČ)</i>	измучити се жалошћу, умрети од жалости
<i>uřečnit se (SSJČ)</i>	исцрпсти се, изморити се држањем говора, говораница
<i>uskákat se (SSJČ)</i>	исцрпсти се, изморити се скачући
<i>usólovat se (SN2)</i>	исцрпсти се, изморити се соло свирањем, певањем
<i>uškytat se (SSJČ)</i>	исцрпсти се, изморити се штупањем, грцањем
<i>utoužit se (SSJČ)</i>	исцрпсти се, униитити се чежњом, умрети од чежње
<i>utransformovat (SN)</i>	исцрпсти, изморити, униитити трансформисањем
<i>uzoufat se (SSJČ)</i>	исцрпсти се очајавајући, умрети од очаја
<i>uzvonit se (SSJČ)</i>	пући звонећи

На крају наводимо лексеме из *Чешко-српског речника* за које сматрамо да нису сасвим прецизно преведене.

<i>uhřát se (přilíšným) spēchem, během se rozehrát; uřitit se</i>	загрејати се (од трчања и сл.)
---	---------------------------------------

<i>uchlastat se</i> vulg. upít se: jednou se uchlastá k smrti	наљоскати се, нашљемати се; u. se k smrti бити мртав пијан
<i>uzlobit se</i> (ustavičným) zlobením se unavit, vyčerpat, zničit: člověk by se s těmi kluky uzlobil!; u. se napolo k smrti	изнервирати се, изгубити живце

У првом примеру, по нашем мишљењу, изведеница *загрејати се* не изражава дату семантику чешког пандана, а како видимо у опису његовог значења, елементи као што су атрибут *přilíšný* и синоним *uřitit se – rychlým pohybem se udýchat, zpotit, uřvat; uhřát se* указују на претерану радњу која доводи до исцрпљења. Прецизан еквивалент *прегрејати се* даје *ČS/ŠČR*. Што се тиче другог примера, израз *бити мртав пијан* у српском језику значи *бити много, сасвим пијан*, док глагол *uchlastat se* има значење *убити се пићем, умрети од пића*. У трећем примеру значење глагола *uzlobit se* је: *изморити се (честом, сталном) љутињом, нервирањем*, те никако не одговара чисто видски глагол *изнервирати се*. Друго наведено решење би могло да се примени уколико би било проширено елементом *сав – изгубити све живце*, што би претпостављало дужу и интензивну радњу која доводи до потпуног исцрпљења.

Из анализе еквивалентности проистиче да је у функцији лексикографских еквивалената чешких глаголских деривата са префиксом *и-*, одн. сложеним формантом *и- се* у значењу „вршити радњу до исцрпљења или смрти субјекта/објекта” у српском језику на првом месту заступљен опис значења који обухвата лексикографску дефиницију чешке лексеме, као и устаљене изразе који упућују на дату семантику, а потом су присутне изведенице са неким другим префиксом приближног значења које може бити допуњено елементом који прецизира семантику деривата у чешком језику. Налазимо да и префикс *у-* неколицином глагола заступа анализирану семантику, али да они већином имају само чисто видско значење, док свега две изведенице по нашем мишљењу изражавају семантику усмрћења/исцрпљења радњом (*умлатити, упући*) и сматрамо стога да их можемо посматрати као формалне еквиваленте.

Закључујемо такође да лексикографска обрада оних префиксалних глаголских изведеница у чешком језику које немају формалне еквиваленте у српском језику подразумева на првом месту детаљну анализу и прецизирање њиховог семантичког садржаја. На основу тога се може приступити одабиру лексикографских еквивалената у српском језику пажљивим утврђивањем њиховог значења, а затим и адекватног типа семантичке еквиваленције. Видимо уједно да се приликом конфонативне анализе сродних језика намећу нешто другачији закључци од оних који проистичу из проучавања појава у само једном од тих језика, те да лексикографска грађа нуди и увид у средства која се најчешће у литератури не наводе, с обзиром на њихову непродуктивност.

²⁴ Глагол *кликнути* и несвршени пандан *кликати* наводи И. Клајн (2003: 348).

Цитирана литература

- Грицкат, Ирена. „Префикс с(а)- уз глаголе у српском језику“. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 43, 2000: 137–141.
- Грицкат, Ирена. „Префиксација као средство граматичке (чисте) перфектизације“. Јужнословенски филолог 27, 1–2, 1966–1967: 185–223.
- Ивановић, Милена. Изражавање акционалности у украјинском и српском језику. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2013.
- Клајн, Иван. Творба речи у савременом српском језику. Слагање и префиксација. Део 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.
- Клајн, Иван. Творба речи у савременом српском језику. Суфиксација и конверзија. Део 2. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- Митрићевић-Штепанек, Катарина. „Проучавање глаголских префиксалних деривата у српском језику у поређењу са чешким“. [In:] V. Štěpánek, J. Mitáček (eds.) *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII*. Brno: Moravské zemské muzeum, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity, 2017: 619–632.
- Митрићевић-Штепанек, Катарина. Глаголски префикси у функцији изражавања количине радње у чешком и српском језику. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2015.
- Митрићевић-Штепанек, Катарина. „Проучавање глаголских префикса у чешком и српском језику са освртом на друге словенске језике“. *Славистика* 22, 2, 2018: 93–103.
- Оташевић, Ђорђе. Мали српски фразеолошки речник. Београд: Алма, 2007.
- Стевановић, Михаило. Савремени српскохрватски језик: граматички системи и књижевнोजезичка норма. Део 1. Београд: Научно дело, 1964.
- Станковић, Богољуб. Лексикографски огледи. Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.
- Тошовић, Бранко. Способы глагольного действия в сербском, хорватском и бошняцком языках. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009.
- Dokulil, Miloš, Karel Horálek, Jiřina Hůrková (eds.) *Mluvnice češtiny I: fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*. Praha: Academia, 1986.
- Karlik, Petr, Marek Nekula, Zdenka Rusínová (eds.) *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.
- Karlik, Petr, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.) *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2016.
- Marićová, Anna. *Slovesné predpony v slovenčine a srbčine*. Bačský Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2008.
- Mathesius, Vilém. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich, 1947.
- Šimandl, Josef (ed.) *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Karolinum, 2017. <<http://www.slovníkafixu.cz/heslar/u-ú-; http://www.slovníkafixu.cz/heslar/u-%20se>>18.12. 2018.
- Šlosar, Dušan. *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981.
- Štícha, František et al. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny I. Morfologie: druhy slov, tvoření slov. Část 2*. Praha: Academia, 2018.
- Uher, František. *Slovesné předpony*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.
- Veselý, Luboš. *Přspěvky k české aspektologii. Disertační práce*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2010.

Извори

- PCJ : Вујанић, Милица et al. Речник српског језика. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- ЧСР: Качаник, Емилија et al. Чешко-српски речник I, II. Београд: САНУ, 2001.
- РМС: Стевановић, Михаило et al. (eds.) Речник српскохрватског књижевног језика I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- SSJČ: Havránek, Bohuslav, Jaromír Bělič, Miloš Helcl, Alois Jedlička (eds.) *Slovník spisovného jazyka českého I–IV*. Praha: Československá akademie věd, 1960–1971.
- ČS/ŠČR: Koprivica, Verica. *Česko-srpski i srpsko-češki rečnik*. Beograd: Agencija Matić, 2008.
- SN: Martincová, Olga, Vladimír Mejstřík et al. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů*. Praha: Academia, 1998.
- SN2: Martincová, Olga, Vladimír Mejstřík et al. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů 2*. Praha: Academia, 2004.
- SV: Svozilová, Naďa, Hana Prouzová, Anna Jirsová. *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia, 2005.

Katarina Mitrićević-Štepanek

VERBAL DERIVATIVES IN THE CZECH LANGUAGE EXPRESSING THE MEANING TO CAUSE EXHAUSTION OR DEATH BY ACTION AND THEIR LEXICOGRAPHICAL EQUIVALENTS IN SERBIAN

Summary

The paper focuses on verbal derivatives in the Czech language with prefix *u-*, or with prefix *u-* and reflexive morpheme *se*, expressing the meaning *to cause exhaustion or death by action*. Since verbal derivatives in Serbian do not express the given meaning, the main focus of this research was to determine the equivalents. The existing equivalents in Czech-Serbian dictionaries are analyzed. Solutions to many other examples not included in bilingual dictionaries are also given.

Key words: verbal prefix, verbal derivatives, contrastive analysis, Serbian language, Czech language, lexicographical equivalents.